

Мись вертався у Княже місто. Йшов кілька днів. Не згоджувався підсісти на підводи, часом зумисне звертав манівцем, бо йому треба було тої дороги, треба було втоми і тривкої думки. Щоб не згубити, він намотував її на зап'ясток, міцно тримав за хвіст і не давав собі спочинку. Минуло п'ять років, відколи Мись полишив дім та своє кривне місто.

Сонце хилилось до полудня, коли він перейшов сім пагорбів, із соснового бору спустився на берег ріки. Повільно вдихнув прохолоду. Коло броду скинув наплічник. І з насолодою випростав вільну спину. Хоч Мисів пожиток невеликий: змінний одяг, каламар, олівці, пера, зшитки, кілька книг, кресало, свічки та шовкова хустина. Поряд із наплічником поклав вузлуватий кленовий посох. Здаля блищали гори і хрести. А він поволі розплющив очі й з острахом поглянув на себе у гладінь ріки.

Світлі очі, нервово вигнуті брови й волосся, стрижене в кружок. Лице знайоме. З полегшею зітхнув, ніби страхався кого іншого побачить, напився з пригорщ і вмився. Розщепив попелястий жупан*, витканий дрібними квітками. Добре потертий, але зшитий із гожої тканини. Дванадцять клинчастих ґудзиків приємно

* Жупан — старовинний верхній чоловічий одяг нижче колін, який надягали на сорочку.

поколювали пальці, вишневий пояс із тафти ковзнув у воду, надив скупатися. Але Мисю не хтілось. Ріка в'яла і жовкла, наче дозріле жито. То були останні літні дні.

Краплі з умитого обличчя повільно стікали на розшитий комір і лоскотали шию. На споді Мись завжди носив батькову сорочку, заплямовану його кров'ю. Неньо — козак із давнього роду — мав бідову шаблю і бідову вдачу. З війни вернувся, коли синові ще не було й семи років, порізаний, як сито: на сорочці — п'ять ран, а в тілі — п'ять дірок. Мись добре пам'ятав цей день, бо тоді в місті добудували нову муровану трапезну церкву, і всі збіглися на посвяту. Мачуха заламувала руки й голосила, сорочка кровила, а козак лежав на ношах коло лаври й повторював синове ім'я. Так, ніби воно цілюще, і він дихав, допоки без упину його вимовляв.

Відспівали вбитого в новій трапезній, мачуха полатала п'ять дірок і скоро знову вийшла заміж. А Мись відтоді не знімав зраненої сорочки. Спершу вона була задовга, то він зав'язував її на вузол і ходив із підкоченими рукавами. Але з кожним роком та звикала до його тіла, а зараз сиділа, як по ньому зложена.

Мись намацав п'ять рубців, зашитих грубою ниткою, — сорочка досі хрипло дихала, часом боліла й завжди його берегла. Бо в дорозі почаству чигала біда: то перестріне тать**, то вискочить дикий звір, то знадить шугнути в кручу, як з намови куцака***. А відколи він кинув військову службу й подався вчителювати, то весь час волочиться по світу, наче смутний мандрівник. У Чернігівському колегіумі Мися терпіли недовго, то він і став учити дітей старшини граматики й латини. Освічений, бо ж надто добре міг із того заробить собі на хліб.

Мандрівники — то особливі люди: вони ходять зі сміхом у ногах по всіх усюдах, за спиною несуть драбину, щоб у свій час зійти до хмар. А в Мися ноги не веселі й не легкі. Грузький лан-

цюг провини тягнув його в долину. Він знову заплющив очі та вдихнув, а далі ніби ненароком принокхався. Війнуло медом та полином. Так пахнуть гори і хрести.

Через гострий нюх потягнуло за живіт — Мись зрання ще не мав ні ріски в роті. У кишені стигле ябко й окраєць хліба, та йому хтілось іншого їдла. Жадібно згриз би кістку, коли б де здибав чи в кого відняв. Він її уявляв. Розплющив очі, щоб не зводило живіт. Поглянув на місто і враз наче засліп.

Бо коло брами сяйнув янгольський меч. Огненний. У ті дні мужі з небес ходили вільно поміж люду. Й один із них — сам архистратиг* — стеріг міські ворота від нашестя ворогів. Ніхто з людей не міг поглянути на нього, щоб не прискалити очей, — надто осяйний лик і надто світлий меч.

Тоді крім янголів по землі так само вільно тинялись протилежні їм створіння. Безтілесні, схожі на тіні. Але ж які чіпкі, надто до думки, а часом і до ока або до правої руки. Люди гнали їх від себе зрідка — частіше кликали в хату, пили з ними горілку або каву й любо розмовляли. Тіні звикли до товариства, надягали довгі опанчі** та жупани і ходили, ніби рівні, поміж гетьманів та князів. Але мудрі старі казали, що ті створіння зваблюють людей на гріх і від того мають собі втіху та їдло. «Давно те діялось, ще до потопу. Убийник Каїн, коли брата рідного забив, то розкопав у полі дірку й випустив тих бісів у світ. І досі той великий льох десь схований стоїть. Коли хто здібе й закопає, то, може, і людей до Раю Господь повпускає», — оповідали сивочолі й бренькали сухими пальцями на торбані***.

Мись часто згадував тих старих, які сиділи коло церков і на майдані. Він добряче скучив за Княжим містом, яке ще називали Вічним. Мовляв, несила зруйнувати. Колись його звели достойні князі на правому березі річки й панували у своїй твердині багато

* Тафта — лискуча шовкова матерія східного походження.

** Тать — злодій, грабіжник.

*** Куцак — чорт.

* Архистратиг — янгол, верховний командувач Божого війська.

** Опанча — старовинний верхній одяг, широкий плащ.

*** Торбан — український народний струнний щипковий музичний інструмент, схожий на бандуру.

сотень років. Княжі часи минули, і зараз владу в державі мав обраний гетьман. Але князі з п'яти древніх родів досі жили в місті. Від людей мали вони велику шану й панували над війтом* і магістратом**, бо кожен п'ять років обирали з-поміж себе Князівського суддю.

Мись добре пам'ятав усіх п'яťох князів. Багатьох із них уже нема серед живих. Лишилися їхні діти. З їхніми синами Мись учився в академії. Сам він із простого роду, але до науки брали всіх: і козаків, і паничів. Один із княжих синів був йому ліпшим другом. Від тієї згадки Мисеве серце стиснулось, ніби роздер хто пазуром. Він перед ним був дуже винний — гризла його та провина і пила з нього щодень кров.

Мись пригадав свята у княжих палацах, бо разом із другом бував на тих гостинах. Білі колони та химерні зводи, дзеркала, розписи, плафони, вензелі*** й золоті квіти вздовж стін. Вітер шугав у вікна, ворухив порт'єри, примари сходили з ліпнин, а птиці їли грона з мальованого винограду. Найрозкішніші учти робив князь Огій, бо любив життя розлоге й гойне, по вінця повне насолод і розваг. Того не цурались і його діти: близнюки Юр і Тересь та доня Дозя. Талантів усі троє мали стільки, що не тримались гаманця. От хоч би й Тересь — скрипаль від Бога, а від лихого — ласий до вина. Юр — то юнак розсудливий, із нахилом благородним. Недарма ж названий так, як і святий Юра. Про нього за життя складали пісні й легенди, бо він порятував від чоловіка-змія безприданку Онисю й одружився з нею супроти звичаю та волі батька. Огієва Дозя мала голос, наче з неба янгол, а на шії — намисто з тисячі бажань. А може, й більше, бо та панна мала все, що хотіла.

* Війт — керівник місцевого (міського чи сільського) управління або самоврядування.

** Магістрат — у Литві, Польщі та Україні (до другої половини XIX ст.), а також у деяких західноєвропейських країнах — орган міського самоврядування; муніципалітет.

*** Вензель — пов'язані між собою або перевиті в малюнок початкові літери власних імен.

Найліпший Огієвий приятель князь Никон вдачі зовсім проти-лежної. Суворий стоїк та палкий молільник. Стриманий в усьому, крім чеснот. Люди казали, що князь Никон праведніший за самого митрополита. І жив він геть не так, як інші князі. Його дім завжди вдітий у колючу схиму**, з грубого волосу, ще й так, щоб терла тіло, щоби щеміло, і не злапав хитрий біс. Так само він виховував і синів. Іще перед тим, як Мись подався вчителювати в Чернігів, він чув, що старший княжич Матяш відмовився від усіх чинів і постригся в ченці. А весь спадок і дім-схиму од батька взяв собі молодший — хворобливий Ілаш. А самого князя Никона та його приятеля чільного Огія втяла моровиця. Жили по-різному, але единак вділи вінці. Недарма поміж собою вони були як названі брати.

Князь Ярош і князь Ладо так само малися за добрих друзів і навіть змовили своїх дітей. Але той зговір не дійшов до шлюбу. Ярош пишався своїм сином — Захар, як і батько, знаний дипломат, з його порад брали славу цар і гетьман. Він мав вивідувачів при всіх дворах, при королях, султанах, ханах і князях. Від Срібної землі до Соляного моря. У таких людей вдача дуже гонорова. І Ярошів Захар узяв за жінку дочку п'яťого князя Войтеха — Анелю, дівчину розважливу та мудру.

Князя Войтеха в місті не любили — казали, що він має чорну кров. Бо гріх великий вдіяв його батько: забив у церкві на молитві отця і матір князя Лада. Зарізав при самому вівтарі. За те злодійство убійника чекала страта. Він утік, та недалеко — і тієї ж ночі втопився в річці. По тому цілий тиждень у ній текла солоната в'язка вода. А Войтех як підріс, зробився наче прокажений поміж усіх князів. За батьків гріх, казали, кров у нього перемінила колір і стала темна, як аспид. Зневажений юнак полишив місто, а за сім років повернувся. Зі славою в'їхав у браму — сміливий воїн та багач, пера на шапці соколині, при ньому немовля-син

* Митрополит — вище звання православних єпископів. На ті часи — очільник церкви в Україні.

** Схима — чернече облачення, одяг ченця.

і дружина в соболях і кармазині. Відтоді про Войтеха казали, ніби він чорнокнижник і знається з нечистим. Люди хрестились потай, як бачили, що поряд стоїть той грішний князь. Окрім дочки Анелі, він мав ще двох синів. Старший Стахій — то був найзбитошніший хлопець у місті. Кому він лиш не вдіяв лиха! Спокою не мали від його норову ні в академії, ні вдома, ні у війську. То через нього докоряло серце Мисю. Друг його Стах... А менший син грішного князя — Тиміш — пошлюбив Огієву Дозю, оту, яка носила намисто з тисячі бажань.

Князь Ладо Войтехові так і не пробачив смерті своїх батьків. Але він богобійний чоловік, не вимагав крові за кров, і помста між родами припинилась. Лиш Войтех був для нього перший з ворогів, майже ніколи він не ступав у його дім і, боронь Боже, щоб до себе кликав. Дочка Лада панна Олісава — найпрекрасніше створіння. В усьому світі, а не лиш у Княжім місті, не було рівної до неї ні до її народження, ні після. Ніхто не знав, за що Господь її так щедро одарив, чи, може, Він її надто любив... Але свою кохану одиначку Ладо віддав не рівному до себе князю, а вбогому шукачу істини — шляхетської породи. Мись добре його знав ще з академії. Устим умів по правді жити, і то було його одне багатство, через яке він і набув для себе жінку. Хоч сватались до Олісави владники багаті й сильні, без ліку було хворих на її красу, та не вони розплели їй косу. А ще люди казали, що не лиш Устимові чесноти штовхнули Лада на нерівний шлюб. Нібито князь сильно беріг свою дочку і, щоб не розлучатись із нею, запрягнув віддати за дружину лише тому, хто візьме в руки огненний меч архистратига Михаїла, який при місті браму стереже. А то для смертного неможливо. Ангельський меч вигнанцям із Раю не дається — як хто торкнеться, впаде неживий. Присяга в Княжім місті значила багато, порушити її не можна, не можна змарнувати і зложеного слова взяти собі назад. Коли запрягнув, то аж

* Кармазин — дороге кольорове сукно з вовни, переважно червоних відтінків.

до згину. Та ніби трапилось Устиму взяти меч самого Михаїла, коли на місто наступали вороги. Люди божились, що то є чиста правда, і не скарар його за те небачене зухвальство архистратиг. Руки в Устима не відсохли, й вогонь їх не обпік.

Прекрасна Олісава... Вона єдина знала Мисеву таємницю. Він щосили стиснув скроні, руками вп'явся у голову, дер волосся, охайно стрижене в кружок. Він холодив чоло водою і мучився сам із собою. Гарячково обмацав обличчя, шию, шкіру на руках. Гладка. Не вкрита рясно шерстю. Але так було не завжди. Мись мав біду, хворобу чи яку клятву ознаку — не знав, як до ладу те називати, бо в його жилах, крім людської, текла кров псяча. І мусив він од часу і до часу перекидатись на попелястого собаку. Ще пів біди, коли б він міг давати тому раду, тримати ту біду в обладі, та псяча кров неволила його, як хтіла: зі страху, нервів або геть незваної причини він умить малів із людини до куцого звіра. А перевтілення нечисті траплялися часом у неналежнім місці. Як-от у храмі. Так Мись колись уперше побачив Олісаву.

То була неділя. Мись, як і належить, прийшов із бурси зрання на службу Божу у великий храм — збудований ще давніми князями з граніту й цегли, як Небесний Єрусалим. Мись ішов крізь галерею арок: угорі — блакитний звід, золочений зірками, а внизу — червоний камінь. З вигляду, наче східний килим. Хлопець навіть потай роззувся й перевірів: може ступати м'яко — крем'яний холод огорнув його шершаві п'яти. Кричали дзвони, двадцять голосів і серед них — один важкий. Гетьманський дзвін завжди хрипів, коли хворів старий і славний гетьман. Їх владник не жалів грошей на золото, оздоби й розписи на стінах, бо добре йому було в цьому місці, і він зладнав при храмі собі крипту**, щоби лежати довіку в землі древніх князів. Хлопець подумав, що геть-

* Бурса — гуртожиток при академії.

** Крипта — підземний склеп.